

FAZEKAS BÉLA
Gondolatok
a pakisztáni irodalmhoz

Nem az írott szó felelőssége alól keresek kibúvót, de valóban könnyebb lenne Pakisztán természeti szépségeiről írni. Pakisztán (ebben is) a végletek országa. A világ egy tucat „nyolcezes” hegycsúcsának közel fele itt található a Himalája, a Karakorum és a Hindukush ölelésében, az örök hó birodalmában, ahonnan alig ezer kilométerre a Thar sivatagban rejtőzik a Föld egyik legmelegebb pontja, és egy kicsit távolabb a végláthatatlan homokos tengerpart a maga természetes ártatlanságában. Irigylésre méltó természeti adottságok. Meglátogatni és megénekelni valók. És könnyebb lenne a pakisztáni történelemről is írni, illusztrációként Lahore sikátorairól, a peshawari fegyverkereskedőkről, az alig pár száz éve iszlamizált tibeti népcsoportról, a baltikról, a hunzai barackmagolaj örök életet ígérő elixírjéről, Multan csodálatos kék porcelánjairól, a korai buddhizmus taxilai sztúpáiról, Ázsia egyetlen magyar alapítású egyeteméről, a Punjab University-ről, a megmaradásukért küzdő, alig pár ezres népcsoportról, a makedón Nagy Sándor által hátrahagyott kalashokról, a Kőrösi Csoma Sándor óta semmit sem változott ravalpindi bazárról, Benazír utolsó sóhajáról. És sajnálatos módon még a tálib ideológia történelmi gyökereiről is könnyebb lenne írni.

Szinte a lehetetlenre vállalkozik, aki – akár lemondva a teljesség igényéről – megpróbál akárcsak egy sorvezetőt készíteni a pakisztáni irodalomról. Eleve célszerűbbnek tűnik a pakisztáni irodalom jelzős szókapcsolata helyett Pakisztán irodalmáról beszélni. Mert Pakisztán is egy mesterséges államalakulat, melyet hiába keresünk a második világháború előtti világtérképeken. A mesterséges államalakulatoknak rendszerint az identitásuk is legfőljebb ideológiai boszorkánykonyhában kikevert hamis illúzió lehet, miként az egykori Jugoszlávia idején is jószerével csak a közös útlevel kötötte össze a vajdasági magyar írókat a koszovói albán költővel. Az 1947-ben az egykori Brit Indiától levált Pakisztán államalkotó nemzetei esetében a nyelvi és történelmi különbözőségük ellenében éppen a közös vallást, az iszlámot szokás a nemzeti identitás alapjaként láttatni. Ez nem a közös hitet jelenti, hiszen ilyen alapon a Marokkótól Jáváig terjedő világ jelentős részének közös lenne az identitástudata, miközben a közös vallás ellenére nagyon is eltér az arab, a perzsa, a pandzsábi vagy éppen a maláj identitás. Nem, a pakisztáni identitás alapja ugyanaz a messianisztikus küldetéstudat, ami Izrael esetében. Ön-

ló hazát teremteni valamennyi, a hitéért (Indiából) elűzött muzulmán (Izraelben zsidó) számára. Pakisztán is egy olyan térségben fekszik, ahol a vallási és a nyelvi határok nem esnek egybe a politikai határokkal. Pakisztán államalkotó nemzetei soha nem élhették meg az önálló államiság semmivel sem (autonómiával, föderációval) pótolható élményét. Az ország valamennyi államalkotó nemzete csonka nemzet, melynek másik fele az ország politikai határain túl él. Igaz ez a nemzeti identitás alapjának kikiáltott közös vallás mítoszát egy negyedszázad után hamarjában leromboló Bangladesre is. Kelet-Bengál nem egyszerűen egy volt Pakisztán tartományai közül, Banglades 1971-es kiválását sokan egy dominó-effektus kezdetének tekintették. Tény, hogy Banglades példája a hetvenes évek elején felerősítette más pakisztáni népek szeparatista törekvéseit, de a pakisztáni dominó még ma is áll.

Ma az ország legnépesebb etnikai csoportja a több mint nyolcvan milliányi pandzsábi. Etnikai csoport? Hiszen Pandzsáb területe és lakossága annyi, mint Németországé. Központjuk Dél-Ázsia talán legszebb városa, Pakisztán „kulturális fővárosa”: Lahore. És ugyanazt a pandzsábi nyelvet beszéli a határ túlsó oldalán, Indiában még több mint harminc millió pandzsábi, akik csak annyiban különböznek pakisztáni nemzettestvéreiktől, mint a katolikus bajor a protestáns szászországitól, minthogy az Indiában élő pandzsábiak nem (csak) muzulmánok, hanem hinduk és szikhek is. Még ennyi különbözőség sincs a negyvenmilliós pastu népnek a Pakisztánban élő húszmilliós fele és az Afganisztánban élő másik húszmilliós fele között. A pakisztáni pastuk "fővárosa" Peshavar, az afganisztániaké Kandahar. De egyik sem "igazi" főváros, merthogy önálló pastu állam soha nem létezett, ma sincs. Kevés olyan elem van a Mengyelejev skálán, ami ne lenne megtalálható Beludzsisztánban, amely a föld egyik legdagabb országa lehetne, ha lenne önálló állama az egyébként zárt etnikai tömbben, igaz három állam – Pakisztán, Afganisztán és Irán – területén megosztva élő tízmillió beludzsinak. Önálló gazdag történelme van a Pakisztán déli részén élő több milliányi szindinek. Nehezen illeszthető be a hagyományos nemzetfelfogásba az a tizenötmilliányi mohadzsir, akik urdu nyelven beszélő muzulmánok, s az 1947-es véres kiszakadást követően Indiából települtek át. Talán a kisebbségi lét generációkon keresztül elszenvedett történelmi sérelmei, talán a halmozottan hátrányos helyzetűek többletjogokra való hamis aspirációja miatt, de tény, hogy a „kozmpolita” mohadzsirok mint új telepések és „valódi” államalkotók időnként halkán, máskor harsányabban, de mégis önmagukat tekintik Pakisztán, a „tiszták országa” létrehozóinak. Azt mindenesetre elérték, hogy nyelvük, az urdu lett Pakisztán hivatalos nyelve (az angol mellett), amolyan pakisztáni lingua franca, bár a lakosság

többsége a mindennapi kommunikációban saját nemzeti nyelvén érintkezik. Az urdura gyakran mondják, hogy mesterséges nyelv, amely a XI–XII. századtól kezdődően, de igazából a szubkontinentet 1526-ra teljesen leigázó Mogul Birodalom idején jött létre a török eredetű, chagatai nyelvet beszélő közép-ázsiai mogul hódítók és a számos helyi nyelvet beszélő alattvalók közötti kommunikáció megkönnyítésére. Miután a mindennapi érintkezés a hódítók és az alattvalók között javarészt „katonai” témájú kérdésekre koncentrált, ezért eleinte mint a hadsereg „vezénylési nyelve” jelent meg a kommunikációban. Az urdu nyelv alapja a hindi delhi dialektusa jónéhány arab, perzsa és török jövevényszóval.

A pandzsábi Harrapában végzett ásatások szeint a közel ötezer éves Indus-völgyi civilizációhoz fűződik a világ vélhetőleg legősibb fejlett városi-polgári (!) kultúrája. Hellasz és India találkozási pontján fontos kereskedelmi útvonalak metszik egymást, hódító hadjáratok átvonulási területe volt. Az első görög kereskedőket makedóniai Nagy Sándor hadai követték, majd a perzsák, később az arabok, Marco Polo, Dzsingisz Kán, a mogul hódítók, s mindeközben a Selyemúton szakadatlanul özönlöttek a Bagdadi Kalifátus és a Távols-Kelet mesés kincsei.

Pakisztán területe nemcsak a kereskedők és a hadak keresztútja volt, de az eszméké és a gondolatoké is. Valahol a mai Sindh és Gujarat területén kezdte meg dél-ázsiai hódító útját az iszlám a VII. század legvégén, de már jóval korábban jelentős hatással volt az itt élő népekre a buddhizmus, a brahmanizmus, a zoroasztrizmus, majd később a szufizmus a maga misztikumával. A kiművelt emberfők farsziul (perzsául) írtak és beszéltek, ami sokáig hasonló szerepet töltött be, mint Európában a latin. A Selyemúton nemcsak áruk, de eszmék és gondolatok is áramlottak. Hogy ez a gondolati gazdagság milyen megtermékenyítő erővel hatott az irodalomra, arra éppen a szufizmus a kiváló példa. A szufizmus nagyon fontos szerepet játszott az iszlám történelmében és kultúrájában. A szúfi irodalom, különösen a misztikus szerelmi költészet virágzása nem csupán az arab, a perzsa és a török nyelvű, de az urdu nyelvű irodalomban is az „Aranykort” jelentette, bár a mai Pakisztán területén inkább perzsa közvetítéssel terjedt.

Hogy a gondolati-eszmei sokszínűség milyen kimeríthetetlen tárházat hagyott örökül a mai utódokra, nos ebből próbál meg egy apró ízelítőt nyújtani az olvasónak e válogatás.

MUHAMMAD IQBAL

Petőfi

*E virágoskertben egy röpké percig
Megénekelte a szűzies rózsát,
Szaporítva némelyek szívfájdalmát,
Mások bánatát messzire űzve.
Nem festékekkel, de tulajdon véreddel
Színezted meg a mátká bőrét,
S hajnali sóhajoddal szélesre tártad a bimbó szívét.
Nyomod veszett a dalban, mert sírhelyed maga a lírád:
Nem tértél meg a Földre, mert nem a Föld fia voltál.*

Zsille Gábor fordítása

Muhammad Iqbal (Alama Muhammad Iqbal, 1877–1938) költő, filozófus, politikus. Perzsa és urdu nyelven írta műveit. Hivatalosan elismert nemzeti költő, születésnapja, november 9-e nemzeti ünnep Pakisztánban.

Fazle Haq Shaida (1910–1984) Pesavár mellett született egy kis faluban, híres urdu és pastu író, költő, újságíró, politikus, kommunista pártvezér. Írásai az *Istaqlal*, Lahore című hetilapban váltak közzismertté.

Janbaz Jatoi (1922–1994) híres suraiki költő, gondolkodó. Pandzsáb Muzaffar Garrh tartományában született. Legutóbb megjelent gyűjteményes kötete: *Sassi* (2005).

Najm Hussain Syed (1936) író, költő, drámaíró. Pandzsábi nyelven alkot, e nyelvi kultúra jeles irodalomtörténésze, nemzetközi feltűnést keltő tudományos munkája: *Recurrent Patterns in Punjabi Poetry* (1968). A szúfi költészet kimagasló művelője. Leghíresebb kötete 1998-ban látott napvilágot *Kal Thal* címmel.